

Bertha Zoltán

„Querela Hungariae” – a Délvidékről

Bata János költői világa

A tájaknak lelke és szellemisége van, a „genius loci” mindnyájunk éltető levegője – ott, ahol a történelmi ember a földre, az anyaföldre helyezi otthonát a világban: mert „a világ alapja a föld, a föld meg áthatja a világot” – mondja Martin Heidegger. „A föld az ember számára hely. De ez a hely daimonikus tér, mert sorsának itt kell teljesülnie” – Hamvas Béla szerint is. Akinek fejtegetései szerint az alföldi vidéken „az ég és a föld határtalanabb, ugyanakkor reménytelenebb”, s a nyíltság végtelenebb, mint az óceánon, mert annak van partja, a kontinentális óceánról viszont nem lehet partra szállni. Olyan ez, mint a kiszáradt tengerfenék, ez a víz-szomjas – egyben „képzeletszomjas, vidámságszomjas, gondolat-szomjas” – föld; „nincs kevesebb szabadság, mint ezen az óceánon és nincs sehol nagyobb szomjúság arra, hogy szabad legyen.” A hatalmas égbolt és a föld egymásra nehezedik, és a kettős végtelenség kettős bezártságérzettel is nyomaszthat.

S milyen a síksági táj egy szétszabdalt hazában? Miféle ambiguitást hordoz, milyen fojtogató elzártságot és szabadulásreményt, szülőföldi hűséget és kívánczóságokat, honvágyat egy integer lelki hazáért, amely a metafizikai otthonosságélménnyel és teljességtudattal is megajándékoz? A „föld, melyen annyiszor” apáink vére folyt, nem csak fölfelé az éggel határos, hanem horizontálisan is a megcsontított országrészek határszéleivel, s a spirituális téridőben a vérzivataros história megkapaszkodásra intő, figyelmeztető tanulságaival is. Hogy biztos tudatában lehessünk létünk, sorsunk paradoxonainak, kétségeink valóságában és reménységeink igazságában. Hogy a meggyötört „magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára” (ahogyan Ady hirdette, a magyarság nemzetismeretének, fölerősítendő identitásvállalásának az értékszemléleti, univerzális távlatait is megalapozva). S ha viszont (ugyancsak Adyval szólva) a „Templomot” (a magyar önazonosság és összetartozás, az erkölcsi, nyelvi-kulturális nemzetegység szentségét) mégsem építjük föl: „népét Hadúr is szétszórja”, s „fölolvaszt a világ kohója”. És: „Úgy elfogy a magyar, / Mintha nem lett volna.” „Tetveinktől ellepetten, elgyengülve várjuk, hogy mit kezd velünk a más népek sorsa. Valamelyik nagy nép gyarmatbirtokába olvadunk be? Szomszédaink darabolnak fel, hogy egységüket védjék? Vagy egy internacionalista néptestvérségnek leszünk osztjájai? Mindegy (...) elveszünk, mert elvesztettük magunkat” – kiáltja örök-érvényű időszerűséggel *A szétszóródás előtt* Adyját idézve (*Debreceni kátéjában*) Németh László is. S az ő születésének nyolcvanadik évfordulójára írott

versében (*Üdvösség vagy halál*) Illyés Gyula pedig mindezek után, szintén Ady kapcsán, mégis-hitre és reményre így buzdít: „Vagy fölépítjük mi is azt a Templomot, / vagy népét Hadúr is szétszórja”. És az „Ady Endre emlékének” alcímmel dedikált versében (*Szétszóródás után*) Mécs László ugyancsak kifeszíti a létdichotómia végleteit: „Hadúr engedte: szétszóródott népe...” – de mi feladhatatlanul: „élni akarunk!”

Az elszakított, kisebbségi magyarság a „lehet” vagy „nem lehet” örökös sorskérdései között őrlődik, a „felnégyelt”, „tenyéryi”, „kendőnyi”, „hontalan” és „hazátlan”, „töredék hazácskákban” – amint költői metaforák rengetege illeti az országfeldarabolatásból fakadó abszurdításokkal teli léthelyzetet. A délvidéki magyar létezés irdatlan nyomorúságainak, keserveinek és megmaradástörekvéseinek leghitelesebb kifejezésformái között jelenik meg nyomatékosan a „megkopott táj” jelképes szókapcsolata: mégpedig a Horgoson élő Bata János reprezentatív új verseskönyvének címében. *Megkopott táj – Válogatott versek 1983–2018* (Horgos, Aracs Alapítvány, 2018): ez a három és fél évtized termésének legjavát tartalmazó kötet pontos címe. A szerző az aracsi Árpád-kori romtemplom helynevével viselő (Gubás Jenő, Utsai Jenő, Vajda Gábor alapította, két évtizede megjelenő) periodikum – a „délvidéki magyarság közéleti folyóiratának” – főszerkesztője, a többek között 2018-ban a Bethlen Gábor Alapítvány Teleki Pál Érdemérmével, illetve ugyanabban az évben a polgári értékrendű magyar újságírók díjával, az Európa-éremmel is kitüntetett kiváló költő, műfordító, aki azt nyilatkozta, hogy bár minket annyiszor akartak már elpusztítani, kiirtani, megsemmisíteni, de belőlünk mégsem vezett még ki az életöszton: „mi még mindig az élet oldalán állunk a halállal szemben.” S hogy „egyetlen mentsvárunk a hitünk és kultúránk”, s az anyanyelvünk – „anyanyelvünk szavai, anyáink, apáink, gyermekeink és unokáink szavai”, az „ősi, ősrégi szavak, amelyek a mában is elevenen élnek, amelyek ki-mondva és leírva óvnak, dédelgetnek és becéznek, vigasztalnak és megsegítenek, erőt adnak, és kiutat mutatnak a legsötétebb éjszakából is. Anyanyelvünk szavai, a létünk, a múltunk, a jelenünk és a jövőnk varázslatos szavai.” (Bata János: *Isten, áldd meg a magyart!*, Aracs, 2020/1.) Molnár Pál mondta róla laudációjában, hogy „az egész élete: kisebbségvédelem” (*Agria*, 2019/1.).

A kötet borítójára helyezett fényképen a dél-alföldi pusztaságnak egy olyan részlete látható, amelyen mégis megkapaszkodni, sőt fölfelé nyújtózni igyekszik néhány bokor és nyárfa, talán eltűnt tanyák helyén vagy közelében. Az elveszejttségében is túlélni törekvő – és minden sivárosodás, sivatagosodás, elkopárosodás ellenére („önnön csontvázaik” a fák) –, az élni akarást példázva magasodó, vastag vagy nyúlánk fatörzsek és ágak, főként téli környezetben felbukkanó erdőszélek, Tisza-parti óriásfák és sűrű bozótosok: a természeti vegetáció fájdalmas élethalálharcát és legyőzhetetlenségét szimbolizálják. A megragadó, egyszersmind meg-

rendítő fotók a szerző felvételei – amelyek melankolikus mélyértelműségükkel igazán autentikus hangulatot körítenek a költemények legfőbb drámai üzeneteihez: az elmúlás, az életvágy, a porladás, a történelmi sorvadás és mementóállítás atmoszferikus sugallataihoz. S a művészi fényképeken omladozó Krisztus-keresztek, ódon házfalak, kövek, roncsolódó kisvárosi épületrészletek is ugyanezt a létküzdelmet nyomatékosítják. Illeszkedve a versek konkrétan is megjelölt helyszíneikhez, a Tisza menti vidékek ősi természeti vagy épített magyar múltjához, jelenéhez. – S az impozáns könyv záró borítójára pedig az egyik legjellegzetesebb vers – planctus, sirámos kesergő – került: a régiségében, archaizáló nyelvezetében és stilizáló aktualitásában időtlen érvényű *Egy szögén végvári vitéjz panaszolkodásai*. A fegyvertársaktól, „kinyeres pajtasoktól”, a feljebbvalóktól (a „Keráltól”) s általában minden földi halandótól megcsalatott és magára hagyott magyar vitéz a déli végeken hadakozva bátorítást vagy vigaszt már csupán a „Fönni Úrtól” remélhet, a „pagányok”, „kutyafejű gaz tartarok” ellen védelmet saját helytállásán, kitartásán túl semmitől-senkitől nem szerezhet, segítség nélkül viszont felrémlik benne a végzetes kifejelet: „e’végeztetött”. A régi – tatár-, török- és kuruckori – siralmas énekek veretes hagyományát újjáelevenítő, bravúros átképzeléses szereppers az Adytól Nagy Gáspárig, Döbrentei Kornélig s tovább is húzódó nemzeti sorsköltészeti vonulat egyik ékes darabja; a benne megszólaló hang megrázó lírai „lázbeszéd”, sorsbeszéd, fátumos igazságbeszéd. Az örök magyar mártírium példabeszéde. Egyben hitelesen mai, modern kori „Querela Hungariae”. (Mint a délvidéki költőtárs Tari Istváné is, aki *Szélek szelében* című poémájában jajongja ugyanezt: „Nagy magyar romlás” századában „bujdosók siráma úszik el”, s „kivező vitézség / Szégyene füstjében ismerős vidék ég / Lapítanak, kik a bajt előidéztek / Bizony, mindenestül süllyedt el a mérték”). Szépen hívja ezeket a fohászos, litániás konfessziókat zsoltározós, virrasztó énekeknek a versgyűjteményt bevezető gyönyörűséges előszavában Iancu Laura; s hogy „gyászviselés” ez a vallomásos, gondolati poézis. Mert alkotója napjainkban is a háborúságot és a magyargyilkos folyamatokat, a hungarocídiumot tapasztalja – Duna–Tisza közi utakon, rónákon és kisvárosokban –, s keresztény lélekkel látva a megcsonkított, „fejetlen Keresztelő, az összezúzott arcú Anya, a lefejezett Krisztus” szobortorzóit kell, hogy rádöbbenjen: „segíteni csak a szenvedő Isten tud!” Megdöbbenő tanúság erre a *Szentek hóhullásában – Magyarkanizsa szobraihoz* című vers is.

Bata János versei: „csillapíthatatlan szavak”; kötete „fájdalmas, nehéz könyv”; a költő vállalkozása: „kitartani, ha minden összedől is, ha üres lett az édes otthon”, ha Trianon változtathatatlanak tűnik is, és a megkopott tájon már nem lehet „kikelettel ékes tavaszt” sem dicsérni; a végvári vitéz, az őrző pedig „fájdalomba dermedten áll a strázsán, hová kötelességérzete állította” – fejtegeti méltatásában Tráser László is (*Aracs*, 2019/1.).

Összegezve, hogy a kisebbségi magyarok „Trianon óta élnek hazájukból kiszakítva, megszorítva, eleik megnyomorítva, sokan megölve, megcsonkítva, mint ha csak bűnösek lettek volna, hogy a nagyvilág e kicsinyke szeglete volt hazájuk egy ezredéven át.” A Tizánál, a „legmagyarabb folyónál” is (erre pedig Kondor Katalin emlékeztet ugyancsak az *Aracs* 2019/1. számában), ahol maga a költő él és dolgozik. A „megkopott táj” kötet címodalára így aztán ha messziről pillantunk rá – fizikai-optikai értelemben –, s esetleg hirtelen-véletlen olvasási betűtévesztéssel „meglopott táj” szófüzést vélünk felfedezni: nem sokat tévedünk akkor sem. Saját megalázott-meggyalázott szülőföldjén – Benedek Elek-i szóhasználat: az „édes anyaföldön” – kényszerül a magyarság idegenné válni idegen hódítók szemében, s elviselni a „tömérdék kint”, midőn ráadásul idegen háborús érdekek martalékvá is válnak: s ahogy Gyóni Géza siratta az első világháborús magyar katonákat, az áldozat-hősöket, Bata János most a nagy költőelődöt invokálva jajongja: „Melléd ülnék, szegény, árva Gyóni Géza, / hogy elmondjam neked: már nem csak a tető a roskatag, / hanem alapjaiban rendült meg a haza”, „mert ellopnak tőlünk mindent: a földet, a vizet, a lelkeket!” (*Melléd ülnék*). A legújabb kori háborúk marcangolta Délvidéken „fölperzselt föld”, „fölgyújtott szárkúpok”, „aknagránát szaggatta mezők”, „megégett emberek” szenvednek, passiójuk égre kiált, miközben „hitetlen üzérkedők”, áruló Mammon-imádók hazudják el eme mai gyötrelmeket. A gyaratmi sors velejárója mindez – úgynevezett posztkoloniális időszakban is; amikor saját eredendő szülőföldjén válik kényszerből újra és újra idegenné az őshonos, őslakos (Németh László-i értelemben „bennszülött”) nép, mert nem odavalónak, hanem alávétendő, beolvasztandó vagy elűzendő népeességnek tekintik. („Natives are considered strangers in their own land” – ahogy egy kiváló kortárs ír gondolkodó – a posztkoloniális elmélet egyik teoretikusa –, Luke Gibbons határozza meg ezt a szomorú és örökösen kiszolgáltatott állapotot.)

És szívszorító krónikás, históriás énekek is ezek a panaszdalok: végigkísérik az elmúlt évtizedek összes viharait. A nyolcvanas évek szorongással és megfélemlítettséggel teli világának közérzetét, a kilencvenes évek eleji balkáni háború szörnyűségeit, a kommunizmus borzalmai után a posztkommunista idők vesztetthes kataklizmáit, a magyarság folyamatos sorvadásának stádiumait szuggesztíven gazdag formakincset mozgósító műfaji, nyelvi, stiláris versalakzatok fejezik ki – a leíró-tárgyas előadásmódtól a bajvívó, jajkiáltó tónusokig, a szabadverses érzelmi hullámzásoktól a népdalszerű tömörítésekig, a balladisztikus poémától a szonettig, a sugallatos helyzetrajztól, életképtől a sorsjelző emlék- vagy villanásnyi pillanatképig, a rövidre metszett, tömönatos kijelentésektől a vallomásos öntanúsítás és parabolikus számadás sokszínű hangnemvariációjáig, a metaforikus hangulatköltészeti formáktól a kollektív sorsromlás okainak és okozóinak egyfajta lírai-vádirati felsorakoztatásáig. A gyakran ódon rézmetszetekre vagy

rézkarokra, vésetszerűen míves ötvösmunkákra emlékeztető, egyszerre tömör, súlyos szavú és csiszolatosan légies lírai szentenciáig. Az elégikus intonációtól a lázadó szenvedélyességig. Az erkölcsi ítélet pedig mindegyre azokat sújtja, akik a történelmi kínokat gonoszságukkal fokozzák. Akik felelősek százezrek tengernyi szenvedéséért, s azért, hogy a szenvedők „sorsa a vesztes” és a reményvesztettség (*A tárgyak még őrzik kezed nyomát*), hogy meghal a kert is, ha a „kőd közé vér vegyül”, „ártatlanok kiontott vére” (*Mindenszentek*). Mert égbe kiált a végzetes és végeérhetetlen magyar tragédia és golgotás kálvária minden stációja: az „ártatlanul kivégzettek tízezrei”, „a Tiszába, jeltelen gödrökbe lőtt mártírok”, a „gyűjtőtáborok”, az idegen érdekekért frontra hurcolt és lemészárolt magyar fiatalok a kilencvenes évek délszláv háborújában (*Egy dicstelen évfordulóra*). És „balkáni gyilkosok / hullatáncukat lejtik” (*Hangok helyett*).

Dokumentumerejű interjúiban, manifesztumszerű esszéiben, memorandumokban is rendre ezeket a vérlázító közállapotokat demonstrálja a költő Bata János. Megvallva, hogy az iszonyat hangján elkiáltott rettegés, a rémületes erőszak okozta szenvedés, a naponta átélt szörnyűségözen, határzár, fázás, éhezés és a többi: kézzelfogható valóság és tapasztalás. Így összegzi mindezt: „mi, kitaszítottak, kívülre rekesztettek, maguk vagyunk egymagunkban. Bennünket ott, valahol Párizs mellett halálra ítélték. Mindannyiunkat, akiket néhány tollvonással elszakítottak a Kenyérszelet-Magyarországtól. Felsorakoztattak, gödörbe lőttek, karóba húztak, felakasztottak bennünket. Papjaink belét vörös csillagos szajhák taposták ki, gyermekeink szájába idegbeteg suhancok köptek. Nem, hölgyeim és uraim, nem tévedés: szájukat szétfeszítették, és kedvtelésből beleköptek. Nagyapáinknak bajuszát tépték, apáinkat és fiainkat harcterekre hajtották, ahol fegyvertelenül mészároltatták és mészárolták le őket – voltak közöttük, sokan voltak, olyanok, akik tarkólövessel lettek öngyilkosok. (...) gyermekeink háborúban fogantak, és háborúban születtek Napnyugat felől udvarainkba estéknként nemcsak az ágyúdőrejek gurultak be, hanem a szél magával hozta a temetetlen hullák szagát is. (...) Nekünk ígértek bombázást és mészárlást, megígérték: rozsdás kanállal vájják ki a szemünket, és késsel metszik át a torkunkat. Otthonainkat, templomainkat fölégetik, hogy kő kövön ne maradjon, s még a földet is sóval hintik be utánunk. (...) Számba vettük a gyászba borult éveket, és az eltékozolt, fölláldozott életeket. (...) gondolatainkért még mindig perbe foghatnak, (...) velünk még mindig minden meg lehet tenni, bennünket senki sem véd meg, (...) velünk még mindig minden megtörténhet, (...) bennünket még mindig föl lehet sorakoztatni, gödörbe lövetni, karóba húzni – és felakasztani!” És mindennek ellenére mégis, csak azért is él a maradék, maroknyi törekvés, „hogy a száz évvel ezelőtt ránk rontott gonosz erőktől megtört, megtizedelt, megalázott és meggyalázott nemzetet fölemeljük”.

S a költői szóban is ott feszül ez a dac és kín. A lelki konvulzió. Bata János ver-

seinek – ez volt már megfigyelhető *És vannak még szavak* (Magyarokanizsa, 1994) című kötetében is – légkörteremtő ereje onnan is ered, hogy a hétköznapi jelenségek, tárgyak, léthelyzetek és életmegnyilvánulások finom rajzában mindegyre ott lappang valami félelmetes balsejtelem, valami vészterhes hangulat, szorongató negatív sorsézés és sorstudat. Szinte minden tájképbe, természeti leírásba, családi, szerelmi pillanatba, önportréba, konkrét és empirikus látvány felvillantásába beszüremkedik ez a bányalégszerű, fojtogató atmoszféra. *Teleírt világ (Fiatal költők versei)* címmel 1987-ben (Újvidék, Forum Könyvkiadó) jelent meg az akkor induló lírikus alkotókat bemutató versantológia, Beszédes István, Bozsik Péter és mások művei mellett Bata János verseivel. A kötetet Toldi Éva válogatta, szerkesztette, s az értékelő utószóban azt állapítja meg máig érvényesen, hogy ezek az érzelmesség vádjától sem visszariadó darabok „sorozatos önsebzések, zsoldáros önfeltárukozások, fohászok”, s hogy a költőt „az emberélet nagy, végső kérdései foglalkoztatják leginkább: az elmúlás, a szerelem, a szegénység, a magányosság, az élet értelme. Még szerelmes verseiben sem a felhőtlen öröm, hanem a harmónia görcsös keresése nyilvánul meg, nosztalgia a beteljesülés után.”

A természetképek övezetét is minduntalan átítatja tehát az összefonódó személyes és közérzületi borongósság. A természeti moccanásokat érzékeltető, tájfestő, panoramikus képi kivetítésekben mindig ott sajog az archetipikusan sorjelképes év- és napszakok (nagyon sokszor a füstös őszi és a hideg tél, a baljóslatú alkony vagy az éjszaka, a titokzatos hajnal, a csend és a köd és a dermesztő fagy, a sötét, jeges úr és az ijesztő „semmi”) megjelenítésének fájdalmassága; „köröző madarak vijjogó sikolya” (*Fák lombjai között ha napsugár*). A gyötrelmes történelmi pusztulásérzet ez – és a folytatólagos borús előérzetek kavargása a Krisztus vérző testét folyton csak tovább sebző korszakokról. Irdatlan mennyiségű halál, börtönélmény, Don-kanyari emlékrészlet, marhavagonok, hullamáglyák, tömegsírok, háborús gaztettek, terror, elvándorlás, magyar elnéptelenedés képzeteként megannyi vihar-, zivatarveszély, fenyegetettség kitörölhetetlen traumazuhataga tárul elénk, kívül-belül emésztve a szerencsétlen népével azonosuló költői ént: „szememre nehezül / ott valahol belül / évszázadok magánya / pannónia síksága” (*Mert valami kattan*); „Gyülekeznek a sötét fellegek”; „sakálok és hiénák / házaink körül ólálkodnak”; „a szarvasok menekülnek” (*Vihar jó*); „gyilkolják a fiatal nyárfákat, / kiirtják az összes erdőt” (*Vágják a fákat a Tisza mentén*); „Gyermekek álmába / besurrant az elmúlás – / hangjukat belengte, lelküket átszötte / egy hangtalan sikoltás” (*Őszelő – szeptember*); „A falon: / családi ereklyém, / ezüst hattúnyakú, fekete sétatálcá, / anyai nagybátyámé, / aki valahol / (talán a Don mentén) / bukott bele az / éjszakába” (*Pillanatnyi megemlékezés*).

Sajátos és különösen mély értelmű jellemzője e költészetnek a magyar sorslíra tradícióihoz kötő és szuggesztíven jelentéssé motivikus párhuzamok, analógiák,

reminiszcenciák nagyarányú mozgósítása. A szöveg hagyományok újjáélenkítése szövetségkeresés és a kimondott igazságban való megerősödés is egyben. A megtalált szavak a nemzethalál réméről például mélyebben kondulnak, ha nagy elődök szókimondó örökségét is felébresztik. Nehéz órán, gyászos körülmények között született Vajda János örökérvényű allegóriája: „Itt a nagy halott előttünk, / Kiterítve mereven. / A hideg, a téli éjben, / Csillagoltó sötétségben / Mi vagyunk még éberen” (*A virrasztók*); Bata János most így kesereg és remél: „Virrasztok az életért”, „Virrasztok apámért, / virrasztok anyámért, / virrasztok az egész / világon mindenkiért” (*Schwere Stunde*). A magyarok „sorsa a vesztés”, „reményvesztetten” mennek el (*A tárgyak még őrzik kezed nyomát*), hangzik most, de már Adytól tudjuk, hogy „Vertnek született, nem verőnek” (*A hőkölés népe*), vagy Székely Jánostól, hogy „Mennek szegények / Új ezerévek / Ezer új veresége felé” (*A vesztések*). „Az ember természete szerint hűséges és ünneplő lény. Hű lelke hangjához, s ünnepre kész a világvalóságokkal szemben. Minél erősebb hűségében, s minél készebb erre az ünnepi felemelkedésre: annál diadalmasabban ember. A kultúra addig nagy és egészséges, amíg kötni és emelni képes a hű és ünnepszomjas embert” (fejtegette *Magyarság és Európa* című nagyesszéjében Németh László). És a mai költő szerint is „Hinni kellenne, van otthonunk, és van még ünnepünk, ami a tiéd is, meg az enyém is, és te is oda tartozol, ahova ő is és én is” (*Ünnepek táján*); „Mert az ember nem tud meglenni egyedül. Hogy igazán éljen, értelmet találjon létének, tartoznia kell valakihez. Családhoz, néphez, kötődnie kultúrához, hagyományokhoz. A vallás: hagyomány is. Eleinktől kaptuk, sokszor semmi mást nem tudtak adni, csak a hitet, mert semmijük nem maradt” (*Karácsony – útmutató*). Hit és öröm együtt a Tamási Áron-i szállóigét („Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”) újíthatja: „azért vagyunk, mert van valami értelme annak, hogy vagyunk, a világban meg, hogy valahol otthon legyünk benne, ne hánykolódva, szelek járásától függően ide- vagy odacsapva” (*Ünnepek táján*). Igen, hiszen – a *Szózat* ihletésében is – *Köt a rög* (a szívben hordozott „igaz magyarság”), amint azt Ady emlékére írott költeményében Reményik Sándor is leszögezi („Akinek magyarul / Muzsikál a vére, / E bús szerelemtől / Nincsen menekvése, / Sehol menekvése”), vagy *Kötöz a hűség*, ahogy pedig szépséges versében Kiss Benedek köszönti Mezey Katalint. Veres Péter is megvallotta: „Én nem mehetek el innen”; „Ez a föld az, amelyen élünk: / a szíksós pusztá, a ragadós televény, a szaladó homok / és a zöldellő dombok földje – Magyarország). És napjainkban – sokak között – a nagykunsági Körmenyi Lajos is, hogy „elmennem sej-haj / nem lehet / gyökerek fogják / szívemet” (*A gyökeres állat*), és hogy: „megmutattam neked a széki pacsirtát, amely századok óta itt fészkel és nem költözik el a szomszéd pusztákra sem, inkább kipusztul; miért tagadjam, ehhez a madárhoz hasonlítottam magam” (*A pusztá*). És Bata János megrendítő,

rapszodiás hitvallásai, hűségvallomásai is ezen a regiszteren szólalnak meg: „Menekülni kellene, de a föld nem enged. Sem a bőtermő, fekete réti föld, sem a szikes kaszálói. Magához szorít. Talán ölel. S vele szorítanak a füvek, a fák és vizek.” „Az anyaföld sarába ragaszt, homokjában melenget és vacogtat, tarlójával fölsérti a talpamat, kigőzölgéseivel elbódít. / Mert porból vétettünk. Mi ebből a porból, ebből a földből. Anyaföldünkéből, szülőföldünkéből, anyánkból és szülőnkéből. Életünk adójából a szó legelemibb értelmében. Anyáink földje és szülőink földje. Rögök, barázdák, hantok. / Rögök, amikbe kapaszkodunk. Rögök, amik ujjaink közt szétmorzsolódnak. Rögök, amik kötnek. Szorosabban mindennél. Otthonunk földből kiszakadt sarokkövei. / Menekülni kellene, de idegenbe szakadva vajon milyen hangon koppannának a ránk hulló rögök?” (*Röghözköttöttségünkről*); „Csak átvészelni ezeket az időket, / és megmaradni becsületesnek... // Nézem a kukoricaszár ökröcskét / és lovacskát, a nádvezű papírsárkányt / és megvényt pulikutyám. / Belém kapaszkodnak. / Futnék, nem engednek. / Beléjük kapaszkodom én is” (*Csonka fohász*); és mint Körmendinél a pusztulásban is maradó, az igazi élőhelyéhez a végsőkig ragaszkodó széki pacsirta: itt a szürke gém tűnik föl ennek példázataként, a „maradok, másként nem tehetek!” apodiktikus önállítását hirdető erdélyi Sütő Andrásához küldött költői üzenetben: „fogyó, csonkuló, kiháló szavak, fogyó, csonkuló, kiháló emberek”; „A pusztításnak több formája lehet, a veszélyesebb mindig a cinikus, a sunyi, az alattomos, amikor fokról fokra, észrevétlenül fosztanak meg egy népet ön- és nemzettudatától”; „A szürke gém még szárnyaiban hordozza a valaha volt lebegést, de kiteszítatott. Pusztulásra ítéltetett. Segélykérő jajkiáltásait nem hallja az ég. A nádasban megbújva, mint ősei évezredek óta, csak emlékeinek él, csak emlékeiből táplálkozik. Lábában a zombékok simogatása, tollai közt pihés madárkái, szárnyaiban az eső, szemében az ég darabkája” (*„Békehírt ararátlanul” – Sütő Andrásnak a Vajdaságból*). Akármilyen „megkopott” a szülővidék, a gyermekkori emlékektől a kozmikus eszmélésig, föld és ég összes szférájáig a mindenség igézetét sugározza. „Az otthonom: ez a meg- / kopott táj”; „Nincs semmi, csak szántók és mezők, / egy-két dombocska sárga, csenevész / fűvel borítva, nincs semmi, de / mégis minden itt van, ami / az enyém: a gyerekkor, a téli / ünnepek szobamelege, az iskola / és a vakáció, kutyám és / a kamrába fészkelő fecskék, / a Göncöl hét csillaga és a / ház fölött a Tejút.” Az elüzetés innen, ebből az otthonosságból: közvetlen gyökerkitépő létvesztés, antropológiai és ontológiai katasztrófa, mintegy édenkerti kiüzetés, mert hiszen „otthona csak egy van az / embernek, ahogy anyanyelve, / szülei és népe” (*Csak elmondani szeretném*). S a lélekből talán a száműzetés sem törölheti ki soha: „Veled van-e, mondd, ez a megkopott táj” (*Levél barátomnak a bujdosásba*). S ezt a tiszta, genuin, makulátlan őstudást a régi öregektől lehet igazán megtanulni; ők örökítik át a követendő morális példát az amorális világban, végig a szörnyűséges

huszadik századon is, s a közben már őrizni is alig bírható vigasztaló reményt, az összetartó szeretetelmények akár könnycseppnyi emlékét: „Ráncos arcuk, mint a fölszántott föld, amit egész életükben dédelgettek, mert tőle függött az élet, hogy lesz-e kenyér a fölsejő életék táplálására”; „Ők tudják megérteni a fák rezdüléseit, megöszült kutyák ragaszkodását és a templomok csöndjét. Ők azok, akik tudják, mit jelent rettegni a holnaptól, amikor jószágok félelmükben bőgne, kört alakítva, fejüket a birkák összedugják, és egész testükben reszketnek, az égre búzló füsttel kevert jajveszékelés száll, s már csak a remény marad, vagy még az sem. Ők tudják, mit jelent megfagyni Szibéria telében, megbújni szénakazlakban, amiket aztán rájuk gyűjtanak a hősöknek nevezett gazemberek, és tudják, mit jelent évtizedeket várni valakire, akinek a csontjait is szétszórta a szél”; „már csak ők menthetnek meg bennünket a végső megsemmisüléstől” (*Öregasszonyok*). Mint Csoóri Sándortól Lezsák Sándorig, Szilágyi Domokostól Kenéz Ferencig és tovább oly sokak költeményeiben, vagy mint Farkas Árpád versében is (*Mikor az öregemberek mosakodnak*): „szagolva, törölve magukról a vért; úgy mosakodnak az öregemberek, mintha háromnegyed század szennyét kellene magukról lemosniuk, mint akik mindig tisztán szerettek volna élni”; „mintha utoljára mosakodnának, mintha szennytelen ragyogással szeretnének bekerülni a tiszta búzát termő anyaföldbe, melyet szétporladó testük lassan megillet. / Mikor az öregemberek mosakodnak, hatalmas tisztaságsszomjjal hajlik a zöld vizek fölé a Huszadik Század.” Így tanítanak az öregek helytállásra, kitartásra a végsőig. Az örökös kiszolgáltatottságban is erkölcsi megalkuvás nélkül. Mint a harang („harangzúgásos az egész magyar kultúra – ahogyan Kodály Zoltán mondta” – hangsúlyozta ezt Czine Mihály is mindig), amely Bata Jánosnál is inkább megroppan, de nem dicsőít idegen hordákat: „A harangok megrepednek inkább, / mintsem hogy köszöntsék őt, / ki serege élén bevonulni kész” (*A harangok ereje*). Kányádi Sándornál: „azért harang a harang / hogy hívja az élőket / temesse a holtakat / s hogy árvíz jégverés / tűzveszély idején / s hódító horda láttán / félreverjék” (*Harangfölibat*). És Lászlóffy Csaba versében a történelmi boltívek is inkább összeomlanak, de nem engednek a pusztító invázióknak, nem hajolnak, nem alázkodnak meg: „e boltív minden jóslás ellenére / kitartott / nem szakadt be / csak elporladt” (*Jövendölés*). Mint Reményik Sándornál: „A parti sziklák szertemállanak (...) És elmarad a tragikus bukás. / Anonymus se lesz, ki feljegyezze, / Ha véget ért a felmorzsolgatás” (*A parti sziklák*). Az élő lelkiismeret, a dacoló szembeszegülés, a törhetetlen gerinc, az etikus ellenállás parabolái ezek mind – folytonos kisebbségi nyomorúságban, veszendőségnek kitett léthelyzetben. Kovács István a genocid, népirtó kisebbségpusztítást így summázza: „Előbb a regölést / aztán a regét // Előbb a földet / aztán az otthont // Előbb az iskolát / aztán a nyelvet // Előbb a fejfát / aztán a hitet // Előbb a jövőt / aztán a múltat // és / mindezt / egyszerűen: / jelenidőben” (*Beolvasztás*). Bata Já-

nos pedig ekként sűríti mindennek a vandalizmusnak a folyamatát: „Egész falvakat, / vagy csak / a falakat lerombolni. / Népeket nyíltan / eltörölni, / másokat / nyelvüktől apránként / megfosztva / beolvasztani” (*Cinizmusok* – alcíme szerint: *a kisebbségekért*). Nem alaptalan ilyenkor a krisztológiai sorsazonosítás, a magyar krisztusság hangsúlyozása. „Népek Krisztusa, Magyarország”, hirdeti Márai Sándor (*Mennyből az angyal*), s hogy az ötvenhatos forradalom és szabadságharc leverése után a megint keresztre feszített, kivégzett „magyar nép lóg most a fákon” – s a „köntösére kockát vetnek”, mint a Megváltóéra is hajdan a Golgotán. Bata János egy előző századi nemzettragédiát mementőként felelevenítő versében: „a haza szívét ütötte át / ólom. // Bitófákon hörögve lóg / a nemzet”, s a Krisztus-követő mártírok köpenyén, „ruháikon / a hóhérok osztoztak” (*Arad*). S a székesfehérvári költőtárs Bobory Zoltánnak ajánlott darabban is: „a színpadon, / a kínpadon meg ott a nemzet”, a „keresztfán ott a nemzet” (15. márczius, 2008); „kínpad: / megannyi színpad” – emlékezhetünk Illyés Gyula monumentális, a kommunista diktatúra lényegéről és működéséről a leplet lerántó korszakos poémájára (*Egy mondat a zsarnokságról*). A *kommunizmus áldozatainak emlékére* alcímmel és *A rakodópart alsó kövén* főcímmel ellátott – és betétes szövegrészletekkel (idézetekkel, vendégszövegekkel) tarkított, József Attilára utaló – kompozíció pedig büzlő kénkőves fürtelemként, sístergő, gőzölgő, vöröslő iszonyatként érzékelteti a folyóvíz, a Duna sodorta hordalékát az orbitális gázságokat görgető gyalázatos történelmi időknek, a szennyes évtizedeknek. S a „tűzőzön” lidérces, apokaliptikus víziói biblikus, jeremiádszerű hanghordozással döbbsentenek rá az emberi szenvedésözönre. És felbolydító látomások (*A Jelenésekből, Szeptember*) szemléltetik az egész világ sorsát, benne az elárvult emberekkel, magyarokkal és Krisztusokkal, szinte tudósítva a dögvészes világvégéről (vagy „világnak vétkéről” – *Post equitem...*). A mindennemű erőszak iszonyatáról (*Véres advent; A disznó vére*). Összeomlik a nemzet és a világ; „pusztulunk, veszünk, / Mint oldott kéve, széthull nemzetünk” (Tompá Mihály); „Minden Egész eltörött” (Ady Endre); s most mindez aktualizálva, konkretizálva a törökkanizsai pályatárs, papköltő Bogdán Józsefnek dedikált versben: „Széthull körülöttünk darabjaira a világ, / kisdedek helyett sokasodó hullák” (*Megkésett köszöntő*).

A prófétikus és rezignáltan lamentáló beszédmód („ki vezetne bennünket a pusztaságban / ki vezet el bennünket a pusztulásba / menni kéne hangok / után / jó próféták szava után / keresni a forrásvizet szarvasoknak búvóhelyet” – *Ki vezetne?*), a mitikus és folklorisztikus versbeszéd különleges remeklése a *Csoda-szarvas-nyomon* – ez a távlatos horizonton kibontakozó, hatalmas ívű poéma, ez a Nagy László-i, Juhász Ferenc-i szuggesztíójú látomásos hosszúvers, hosszúének: a *Cantata profana* egy újabb nagyszerű parafrázisa, amely a bartóki líramodell és sorslátó szintézis igényével ötvözi a misztikus és mitologikus, ős-

népköltészeti hangzatok, futamok, ismétléses dallamok sugallatos formanyelvét. Expresszív zenei hatását, mozgalmas freskó ez a szarvassá változott és haza többé már nem téríthető fiúk szimbolikus természetű átvalóságáról, tiszta források és erdők-mezők közé illeszkedő kozmikus – egyszerre archaikus és eszkatologikus – metamorfózisáról: „A mi szájunk többé nem ihat kupából, csak az hűvös, hűvös / forrásból!” Tragikus és felemelő, kínzó és magasztos az emberi egzisztencia elkerülhetetlen átlényegülése: hogy az univerzumból vétetve törvényszerűen univerzummá kell lennünk. „Nap, Hold s / fényes csillagok / rejtekében kilenc szarvas legelészget, kilenc szarvas legelészget”; „Agancsuk, ágas-bogas szarvuk között ott ragyognak az csillagok. // Ott ragyognak az fényességes csillagok!” A csillagtágasság a létezésparadoxonok végső kérdéseire és titkos rejtelmekre világít rá: ami őstalányként nyugtalanít, az egyszersmind meg is nyugtat. A „mysterium tremendum” áhítattal és csodálattal is eltölt. Érzéki és spirituális dimenziók a végtelenben összeérnek.

Az életmisztérium valóság és csoda együttes mámora. Az emberség fő kritériuma, hogy lelki késztetéseivel felül képes-e haladnia önmagát. A teremtettség lehetőségi alapfeltétele a teremtő szellemi erő emanációja. Az immanencia csakis a transzcendenciától nyerheti el értelmét, mint bárminő relatívum az abszolútumtól. Érzékiség és érzékfölöttiség létrendi egységében Istené az elsőbbség, hogy általa a haza és az egész földi élet megszentelődhessék. *Istenről, hazáról, szerelemről*: ez a címe Bata János himnikusan áradó, ódai elokvenciájú, nagy összefoglaló, kötetzáró költeményének, hűségvallomásának az egybefüggő örök isteni és emberi értékekről. Szakralitás és profanitás összeszikrázó égi-földi ragyogásában. Az Úr: a kezdet és a vég, az alfa és az ómega, fűben, fában, diófák leveleiben, tölgyek koronájában, állatban, áldozati bárányban, „kutyánk tekintetében és szarvasok riadásában”, „a bárány utolsó sikolyában”, „a sejtől a csillagokig” mindenben benne rejlő és éltető teljesség. És ebben szervesen lélegzik, organikus összekapcsolódik minden őselem, őselv, „arkhé”, s köztük természet adta édes hazánk és nemzetünk. „Hazánk az ég, és hazánk a föld, a tűz, a víz és a lég – / a Duna és a Tisza köze – mint jó asszonyod öle”; „Hazánk az ég, és hazánk / a föld, ott, ahol e kettő egybeér – égbe a föld és / földbe az ég”. Ez a gondolati és érzelmi mestermű („magnum opus”), ez a megragadó, szíven ütő ars poeticus lét- és világképösszegző számvetés: veretes summázata egyén és közösség, szubjektum és kollektívum összes lényegi tudattartalmainak, minden ösztönös és bölcséleti igazságtudásának.

Amit tehát képi, stiláris és megnevező erejében kiteljesedő artisztikus versvilágával Bata János megalkotott: az nem más, mint a délvidéki magyar passió hiteles lírai sorstükre.